

України. Режим доступу: <http://ua.fru.org.ua/robotodavci-ta-vishhi-texnichni-navchalni-zakladi-ukraini-spriyatimut-integracii-osviti-nauki-ta-virobnictva/>

15. Рьлько Е. Укрепить экономику образованием [Электронный документ] / Екатерина Рьлько // Сайт Высшей школы экономики. Режим доступа: <http://www.hse.ru/news/recent/24953235.html>

16. Образование в России и в мире [Электронный документ] // Сайт «Высокие технологии». Режим доступа: <http://htfi.org/?p=274>

17. Академическая профессия: контракты и заработки преподавателей вузов в разных странах [Электронный документ] // Сайт Высшей школы экономики. Режим доступа: <http://www.hse.ru/data/2011/03/14/1211439191/Altbach%20March%2001%202011.pdf>

18. Василенко О. Ю. Викладач вузу: мотивація і стимулювання трудової діяльності (Огляд соціологічного дослідження) [Електронний документ] / О. Ю. Василенко, Е. В. ВЕЛЬЦ // Режим доступу: http://refs.co.ua/87923-Prepodavatel_vuza_motivaciya_i_stimulirovanie_trudovoiy-deyatel_nosti_Obzor_sociologicheskogo_issledovaniya.html

19. Рейтинг университетів світу [Електронний ресурс] // Сайт Webometrics Ranking of World Universities. — Режим доступу: <http://www.webometrics.info/top12000.asp?offset=200>

20. На навчання українців держава щороку витрачає в 10 разів менше, ніж у країнах Європи [Електронний документ] // Сайт «ВКурсе». Режим доступу: <http://vkurse.ua/ua-educations/ezhegodno-tratit-v-10-raz-menshe-chem-v-stranakh-evropy.html>

21. Рейтинг ВУЗов: Лучшие ВУЗы Украины [Электронный ресурс] // Студенческий портал Украины MIR-STUDENTА. — Режим доступа: <http://mir-studenta.com/>

Стаття надійшла до редакції 02.05.2010 р.

УДК 330.101:37.091.33

І. О. Крюкова, канд. екон. наук, доц.,
кафедра політичної економії
факультетів управління та маркетингу,
ДВНЗ «КНЕУ імені Вадима Гетьмана»

ДИДАКТИЧНІ ІНСТРУМЕНТИ ФОРМУВАННЯ НАВИЧКИ ТВОРЧОГО ЕКОНОМІЧНОГО МИСЛЕННЯ

Анотація. У статті розкрито особливості використання деяких дидактичних форм навчальної роботи, які сприяють формуванню у студентів креативної аналітичної навички. Конструктивний творчий ефект колективного інтелекту студентів продемонстровано на прикладі тренінгового заняття за навчальним курсом «Соціально-економічна безпека».

Ключові слова: есе, мозговий штурм, диспут, опонування, рецензування, резюмування, проблемні інтерактивні лекції, колективний інтелект, тренінг, соціально-економічна безпека.

Навичка творчого мислення формується у студентів у тому разі, коли процес викладання навчальних дисциплін не орієнтується на стереотипну змістовність його результату. Вона неможлива, якщо викладач кожного разу працює по стандартному заздалегідь накатаному шляху подання знань і примушує йти по ньому студентів. Натомість творчий характер навчання стає можливим, якщо викладач кожного разу частково змінює контекст своїх лекцій і переглядає, оновлює та доповнює завдання до семінарів.

Творчо опанувати нові проблемні аспекти тематики навчальних дисциплін допоможе техніка таких форм навчальної роботи, як есе, мозкового штурму, диспу-

тів, опонування, рецензування, резюмування та проблемних лекцій. Почнемо з навчальних особливостей есе.

Різновидами есе, на нашу думку, може вважатися:

1. Робота з реферування кількох джерел за різними проблемами, але однією проблематикою дослідження, можна віднести скоріш до категорії есе. Адже вона передбачає власну систематизацію та структурування і поєднання студентом різного матеріалу за відповідною тематикою. А це неможливо без розуміння взаємозв'язку аспектів дослідження, їх системної інфраструктури, тобто функціонального аналізу.

2. Самостійне опонування та викладення формулювання в письмовій роботі різних альтернативних за змістом літературних джерел за певною темою дослідження, що передбачає їх компаративний аналіз та обґрунтована прибічність студента до певної наукової позиції.

3. Реферування навіть одного наукового джерела з наведенням власних підсумків його змісту та, можливо, навіть критичних зауважень щодо білих плям дослідження, з висновками щодо його подальших перспектив та адекватності запитам сучасності також носить риси есе, оскільки потребує особистих аналітичних зусиль студента.

Цінність таких методичних інструментів, як наукові диспути, мозковий штурм, опонування, рецензування, резюмування та інтерактивні проблемні лекції полягає в тому, що вони дозволяють реалізувати так званий *ефект колективного інтелекту*, який відіграє провідну за своєю потужністю роль в активізації творчого навчання. Звичайно, спірним моментом може залишатися коректність нашої класифікації цих форм роботи з точки зору їх взаємного методичного співвідношення, проте безперечним залишається їх доцільність.

У процесі *наукових диспутів* відбувається обмін думками, висунення гіпотез та їх захист, дискутування, доповнення та опонування думки інших студентів. Для того щоб відбувся повноцінний диспут, необхідне опонування широкої інформаційної бази та набуття досить глибокої обізнаності в проблематиці питання, його специфіці. Диспут потребує попереднього свіжого інформаційного живлення як висхідного ґрунту для міркувань та полеміки. Він може відбуватися, скажімо, на основі заздалегідь оголошеної теми та підготовленого до наступного заняття есе.

Мозговий штурм — це мобілізація інтелекту з метою термінового наукового обґрунтування розв'язання певної проблемної ситуації. Це дві близькі форми різняться тим, що перша передбачає так звані домашні заготовки, тобто попередню заявленість теми для обговорення і відповідну підготовленість до неї. Друга — більш спонтанна форма, яка хоча і потребує певної обізнаності, проте тема не оголошується заздалегідь і потребує мобілізації ерудованості та залучення вже отриманих раніше знань.

Перша форма актуальніше для більш глибокого освоєння нового матеріалу, його детального аналізу, а друга доречніше скоріш для повторення пройденого матеріалу, для залучення середньострокової пам'яті, тренування вмінь класифікації, синтезу та системного оволодіння інформацією. Відповідно до таких підходів, використання наукових диспутів бачиться доречніше в першій половині семестру навчання, а штурмів — у другій. Але на першому занятті штурм теж може бути залученим задля виявлення залишкових знань з попередньо вивчених дисциплін, які стануть базовими для нашого курсу.

Істотною спільною навчальною перевагою, що об'єднує мозговий штурм та науковий диспут є надання студентам шансу неформально, творчо мислити, фор-

мулювати своє сприйняття та розуміння проблемної ситуації — її причин виникнення, чинників впливу, особливостей змісту, форм прояву та шляхів розв'язання.

Рецензування одними студентами відповідей інших студентів підвищує концентрацію їх уваги та виробляє навичку наукового аналізу, диференціації та верифікації інформації, виробляє навичку сміливості мати і висловлювати свою власну думку.

Резюмування є тим навчальним інструментом, який вимагає від студентів бути уважними протягом увсього заняття. Воно дозволяє розвинути вміння агрегувати інформацію, отримувати навичку наукового абстрагування.

Інтерактивні лекції в проблемному ключі за участю аудиторії, що проявляються у залученні під час розгляду теми вектору думок студентів, дозволяють значно активізувати процес навчання як процес креативного пошуку. Такий вільний, демократичний стиль лекцій дозволяє виходити на деякі незаангажовані логічні дефініції, не передбачені а ні в планах лекцій, а ні в планах семінарів. У такому випадку, коли ми у формі проблемних інтерактивних лекцій виражаємо свою небайдужість до думок, інтересів і побажань студентів, вони нам щиро дякують за те своїм живим і питливим розумом, який є значно гнучкішим, більш творчим та прогресивнішим ніж розум старших за них віком нас — викладачів. У результаті ми отримуємо нові контури та обрії для подальших наукових досліджень, їх різнобічні нариси, напрямки доопрацювання посібників та навчальних програм та відповідну можливість підвищення своєї кваліфікації.

Отже, інтерактивні лекції в проблемному ключі формують у студентів уміння неформально, творчо мислити і, більш того, навчають викладачів долати певні власні наукові і методологічні стереотипи економічного мислення.

Наведемо практичний приклад *навчального тренінгу* з проблемного моделювання змістовного наповнення предмету дисципліни «Соціально-економічна безпека».

Перед студентами, що вивчали вибірково дисципліну «Соціально-економічна безпека», було поставлено завдання сформулювати, які саме практичні питання соціально-економічної безпеки їх цікавлять і хвилюють, з чим вони ототожнюють зміст соціально-економічної безпеки як такий, в чому вони вбачають актуальність цієї дисципліни, і що власне зумовило їх вибір її вивчати, тобто які мотиви спричиняють їх пізнавальний інтерес до цієї науки.

Виявилось, що студенти найбільш занепокоєні питаннями фінансової безпеки заощаджень своїх сімей, якістю продуктів харчування та невідповідність їх вимогам сертифікації, проблемами заторів на вулицях міста та забрудненості повітря та питної води, тиском із ЗМІ часто недоброякісної реклами, зростанням цін на житло та побутові послуги, засиллям посередників на ринку нового житла та недотримання нормативних стандартів сучасним будівництвом, можливостями подальшого працевлаштування та відповідністю отримуваної спеціальності до запитів кон'юнктури ринку, прикладами свавілля роботодавців та недотримання ними КЗОПУ, дідівщиною, хабарництвом, проблемами загроз хвороб та передчасної втрати працездатності та можливості забезпечити себе і свою сім'ю, великим відсотком розпаду шлюбів та ускладненням виховання дітей, фемінізацією суспільства, поширенням наркотиків, СНІДу, торч-інфекцій та безпліддя, масових підробок ліків, недоброякісної конкуренції, захисту свого інформаційного простору за умов наявності спекулятивної інформаційної асиметрії та можливих ситуацій зловживання нею, коли їх можуть ошукати з відчуженням грошей та нерухомого майна тощо.

Студенти вважають, що політика соціально-економічної безпеки має опікуватися питаннями контролю демографічної ситуації — недопущенням надмірного

природного приросту населення або критичного скорочення народжуваності, а також проблемами репродуктивного потенціалу та генофонду нації.

Було висловлено багато цікавих, а подекуди навіть несподіваних думок.

Також студенти виявили інтерес до таких складових соціально-економічної безпеки, як державні заходи з антикризового регулювання і забезпечення стабільності економічного розвитку та потреб збалансованого розвитку всієї низки інших суспільних сфер. Їх непокоїть проблема патерналізму та довіри до влади, тіньової економіки та корупції, незаконного скуповування землі, монополізації економіки олігархами, зовнішньо-економічної національної безпеки, прозорості державного боргу та механізмів звітності уряду щодо напрямків і обсягів спрямування отриманих міжнародних траншів, а також проблеми вичерпування природних ресурсів, енергетичної безпеки, правового механізму захисту соціально-економічної безпеки громадянина.

Таку досить пристойну анонсовану обізнаність студентства із колом аспектів предмету соціально-економічної безпеки потрібно вітати, підтримувати та розвивати.

Проте необхідно відмітити, що студенти не є ідеалістами. Нормативний бік справи соціально-економічної безпеки їх цікавить менш ніж позитивні перспективи України і себе в ній. Вони прагнуть дізнатися оптимальну праксеологічну модель побудови соціально-економічної безпеки для себе в умовах сучасних національних реалій. Мотивом їх вибору дисципліни було отримання керівництва до дій у питаннях соціально-економічної безпеки. Тобто їх навчальною метою була соціально-економічна адаптація в умовах існуючих та перспективних загроз, небезпек та викликів.

Студенти найбільш охоче і детально відповіли саме на питання щодо проблем їх особистої стратегічної соціально-економічної безпеки. Такий підхід є абсолютно адекватним з точки зору їх віку та відповідної актуальності потреб соціально-економічного становлення. Їх гедонізм вважаємо цілком виправданим і об'єктивним з огляду на те, що йдеться саме про проблеми соціально-економічної безпеки як предмету дослідження, специфіка якого полягає в тому, що його прояви не є примхами надмірності, егоїзму, соціальної диференціації, марнославства чи марнотратства. Соціально-економічна безпека є базовою нагальною життєвою вимогою — забезпечення мінімального гідного рівня задоволення потреб людського життя та впевненості у завтрашньому дні. Вона має характер фундаментальної біопсихосоціальної цінності для кожного зокрема і для всіх у цілому.

І хоча механізм забезпечення індивідуальних потреб соціально-економічної безпеки є суспільним, у реалізації якого значна роль відводиться діям держави на засадах інституціональному принципу холізму як її гаранту, об'єктивна необхідність суспільного характеру цих дій є похідною від сукупності індивідуальних ефектів, отримуваних від суспільної кооперації людей. Тобто мова про інтерес до суспільного рівня безпеки має сенс лише за умов, коли організований на чолі із державою соціум ефективно дбає про гідний рівень безпеки кожного громадянина. Інакше зникає доцільність даного роду утворення як такого і нагальним питанням стає його розпад, асиміляція чи трансформація.

Така логіка повертає нас обличчям до первинності мікроекономічного рівня досліджень проблем соціально-економічної безпеки та доречності сповідування принципу гедонізму стосовно предмету соціально-економічного дослідження.

Результати нашого дослідження показали, що низка проблем соціально-економічної безпеки, які ідентифіковані як такі, що найбільш турбують студентів і до яких вони переважно виявили інтерес, обираючи саме цю вибірккову дисципліну, як зумовлену і затребувану їх пізнавальними запитами, в програмі дисципліни оглядаються побіжно або навіть відсутні.

Звісно, необхідно брати до уваги, що у своїм світогляді щодо соціально-економічної безпеки студенти виходили із своїх життєвих потреб, які засновані на власному емпіричному досвіді їх домогосподарств, на їх планах щодо отримання професійної освіти та самореалізації в подальшому житті, підвищенні якості свого життя. Але саме запити цього досвіду і є значущими для розвитку науки. Адже базою науки є емпірика, проблеми якої рухають науковий пошук.

Крім того, названі студентами проблеми в сучасній Україні та світі не є специфічними. Вони скоріш частково є типовими для національного розвитку впродовж останніх 20 років і частково характерними для світового простору, тобто представлені особливими і загальними тенденціями соціально-економічного розвитку України і світу.

Більш того, підняті студентами проблеми їх домогосподарств не є локалізованими мікроекономічно. Механізм їх реалізації пронизує всі рівні соціально-економічної безпеки, тобто має системний характер свого прояву. З огляду на ці аргументи побажання студентів потребують врахування в навчальній програмі з метою її подальшої актуалізації.

Зокрема пульс часу нового покоління засвідчив, що потребують навчально-методичного опрацювання такі аспекти соціально-економічної безпеки як екологічний та ергономічний [1, 2, 6, 7]. Також необхідно надати належної уваги висвітленню ролі інституту довіри, очікувань людей, проблемі формування інституту масового спільного інвестування, безпеці малого бізнесу та середнього класу, інформаційній безпеці, розробці механізму соціально-економічної відповідальності бізнесу та державної бюрократії, висвітленню геополітичного та транзакційного аспекту соціально-економічної безпеки тощо [3—5, 8—10].

Висновки та перспективи подальших досліджень. Вимога забезпечення ефекту реальності навчального курсу «Соціально-економічна безпека» і його адресності до запитів кожного студента потребує подальшого розвитку мікроекономічного рівня досліджень — соціально-економічної безпеки споживача, актуальність якої є очевидною з огляду на затребуваність аудиторії.

Вище наведене дає підстави твердити, що в структурі тематичного плану та в змісті сучасного навчального дискурсу «Соціально-економічна безпека» є резерви для досягнення багатогранності цивілізаційного підходу до бачення предмету цієї дисципліни, врахування комплексного характеру його детермінант та залучення синергетики до методології його викладання. Напрямки подальшого доопрацювання курсу нам бачаться в контексті взаємообумовленості та збалансованості процесів сталого економічного розвитку цивілізації та цивілізаційного розвитку економіки.

Література

1. Биктимирова З. З. Безопасность в концепции развития человека // Общественные науки и современность. — 2002. — № 6. — С. 135—142.

2. Василькова Н. В. Конкурентні переваги на основі екологічного маркетингу // Стратегія економічного розвитку України. Збірник наукових праць. Вип. 24—25. — К.: КНЕУ, 2009. — С. 153—156.
3. Гальчинський А. С. Україна на перехресті геополітичних інтересів: Монографія. — К.: Знання України, 2002.
4. Геополітика: Підручник / А. І. Кудряченко, Ф. М. Рудич, В. О. Храмов. — К., 2004.
5. Економічна безпека в Україні: держави, фірми, особи: Навч. посібник / Н. Й. Реверчук, Я. М. Малик, І. І. Кульчицький, С. К. Реверчук / Під ред. С. К. Реверчука. — Львів: ЛФМАУП, 2000. — 192 с.
6. Крюкова І. Проблеми ергономіки // Економіка України. — № 6. — 2009. — С. 22—29.
7. Олійник Д. До питання використання генетично модифікованих організмів в Україні // Економіка України. — № 6. — 2009. — С. 85—92.
8. Основы экономической безопасности (Государство, регион, предприятие, личность) / Под ред. Е. А. Олейникова. — М.: ЗАТ «Бизнес-школа «Интел-Синтез», 1997. — 288 с.
9. Сливотски А. Миграция ценности: Что будет с вашим бизнесом послезавтра? — М.: Манн, Иванов и Фербер, 2006.
10. Тимофеев С. В. Моніторинг трансакційних витрат як чинник ефективного функціонування економіки / Тенденції економічного розвитку та їх обліково-інформаційне забезпечення // Збірник наукових праць. — № 17. — Т.2. — Р. 4. — К.: ДАСБА Держкомстату України, 2009. — С. 595—597.

Стаття надійшла до редакції 17.05.2010 р.

УДК 005.53:004.832

Л. А. Азьмук, канд. екон. наук, доц.,
М. О. Савченко, студент ФЕтаУ,
ДВНЗ «КНЕУ імені Вадима Гетьмана»

ІННОВАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ НАВЧАННЯ: ДІЛОВА (КОРПОРАТИВНА) РОЗВІДКА В УМОВАХ БІЗНЕС-СИМУЛЯЦІЇ «MARKET»

Анотація. У статті представлено механізм проведення ділової (корпоративної) розвідки в середовищі бізнес-симуляції «MARKET». Значну увагу приділено особливостям збору інформаційних даних та їх використанню в процесі оптимізації прийняття управлінських рішень. Визначено переваги використання бізнес-симуляції як об'єкту первинного середовища для ілюстрації можливостей здійснення ділової (корпоративної) розвідки.

Ключові слова: інноваційні технології навчання, ділова (корпоративна) розвідка, бізнес-симуляція «MARKET», процес прийняття підприємницьких рішень, розвідувальна інформація.

Для виживання підприємства в умовах сучасної конкурентної боротьби першочергового значення набуває розвідка намірів конкурентів, вивчення основних тенденцій бізнесу, аналіз можливих ризиків тощо. Відсутність такої інформації формує стійкі умови невизначеності для підприємства, а отже виникає обґрунтована необхідність пошуку джерел більш точної та оперативної інформації. Одним з інструментів інформаційного забезпечення процесу прийняття управлінських рі-